

Rozvažování nad etickými otázkami sociálně-vědného výzkumu

[Petr Matoušek](#)

Biograf

Časopis
(nejen) pro
biografickou a reflexivní sociologii

ISSN 1211-5770
Reg. pod č. MK ČR E 8364

Biograf vychází třikrát ročně v tištěné verzi i jako on-line časopis. Publikuje empirické, metodologické i teoretické příspěvky věnované kvalitativnímu výzkumu.

E-mail:

casopis@biograf.org

Website:

<http://www.biograf.org>

Rok 2008, číslo 47

Vyšlo 13.4.2009

© Časopis Biograf 2008

Navazuje na texty:

HIRT, T. (2008): Výhledy a útrapy aplikované antropologie v ČR: Příspěvek k debatě o výzkumu jedné sporné problematiky. *Biograf* (46): 23 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4603>

SYNKOVÁ, H. (2008): "Romská problematika" - česká antropologie ve službách státu a nevládních organizací. *Biograf* (45): 20 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4505>

Citujte takto:

MATOUŠEK, P. (2008): Rozvažování nad etickými otázkami sociálně-vědného výzkumu. *Biograf* (47): 18 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4706>

1.

Na úvod se musím přiznat, že na probíhající diskuzi o sociálně vědném výzkumu v oblasti tzv. romské problematiky mne zajímá především problematika sociálně vědného výzkumu obecně. Diskutovaná témata, jako například problematika zadávání výzkumů; propojování prostorů akademie, neziskového sektoru a politiky; a především problematika terénního výzkumu, kdy terén je již rozpracován koncepty sociální politiky a sociální práce, jsou shodná či podobná těm, kterým se věnuji i ve své vlastní oblasti. Mojí výzkumnou oblastí je (tzv. problematika tzv.) prostituce. Výzkum prostituce a výzkum tzv. romských otázek vykazují určité podobnosti. Nechci ale oba prostory propojovat/porovnávat a shledávat je stejnými či rozdílnými. Nejde mi o předmět výzkumu, ale o přístup. Nebudu se proto ve svém textu věnovat definicím (tzv.) prostituce, ale otázkám sociálně vědného výzkumu.

2.

Protože se romským tématům nevěnuji, patřím vlastně k těm, které Jakoubek a zprostředkovaně Hirt ([Jakoubek 2008](#): 91) označují za kdybyology a svým způsobem jim upírají možnost být účastníky této diskuze. Přesto si dovoluji polemizovat, a ještě uvést příklady. Svoji opovážlivost jsem si zdůvodnil tím, že pro mne jsou stejně důležití lidé, kteří se věnují sociálním vědám ve svých kancelářích, jako lidé, kteří zkoumají v terénu. Mnoho jsem se naučil právě od těch, kteří zkoumali úplně jinou oblast než já, případně se empirickým výzkumům vůbec nevěnovali. Podle mne nejde totiž o předmět výzkumu, ale o úhel pohledu, o přístup.

Propojování nevládních organizací a vědy

3.

Mnozí z diskutujících ([Jakoubek & Budilová 2008](#): 94; [Kobes 2008](#): 103) zmiňují propojování nevládních organizací a vědy. Shodnou se na tom, že má neblahé důsledky. Jako hlavní důvod uvádějí, že nevládní organizace [\[1\]](#) mají svoji politiku, a vědci se tak dostávají do jejich služeb. Chtěl bych na příkladu jedné dřívější diskuze o výzkumu prostituce ukázat, že se této služebnosti lze vyhnout, pokud je dodržen jeden důležitý předpoklad. Účastníky zmiňované diskuze byli na jedné straně Weitzer ([2005](#)), který reagoval na text o násilí na prostituujících ženách, uveřejněný dvojicí výzkumníků Raphael a Shapiro ([2004](#)). Tuto diskuzi zde nezviditelňuji kvůli tomu jak zkoumat prostituci, ani kvůli tomu zda má pravdu Weitzer ([2005](#)) či Raphael a Shapiro ([2005](#)) nebo Farley ([2005](#)). Chci především upozornit na způsob argumentace a vedení diskuze. Nebudu zde celou debatu nějak dopodrobna opisovat - pro zájemce je uvedena v literatuře. Základní rámec diskuze spočívá v tom, že výzkumnice jsou feministky a svůj výzkum zahály do feministického přístupu (teorie, metodologie), nebo spíše do jedné militantní podoby tohoto přístupu, kterou lze vyjádřit zkratkou: prostituce je násilí na ženách a má být postavena mimo zákon. Autorky článku kromě vědecké činnosti pracují ve feministických nevládních organizacích, které se angažují v problematice násilí na ženách. Diskuze je vedena o metodologii výzkumů, o teoretických přístupech k prostituci a násilí, o politice. Tento způsob vedení diskuze je možný jen proto, že zúčastnění vědí, jaké názory, jakou politiku i jakou metodologii a teorii oponenti používají. Oponenti zase vědí, odkud se jejich protivníci na zkoumanou problematiku dívají, kde je jejich místo, kam patří. Proto je ta

debata rozsáhlá, zajímavá a důležitá. Svádí se urputný, ale slušný boj o to, odkud lze pohlížet na problematiku násilí na ženách. Weitzer diskutuje s oběma ženami, které jsou zároveň vědkyněmi, neziskovými pracovnicemi i feministickými aktivistkami, stále stejně - nerozděluje jejich identity na vědeckou, neziskovou, aktivistickou. To je možné pouze díky tomu, že názory výzkumníků i neziskové organizace jsou ve shodě - jejich místo, odkud shlížejí na problematiku ve vědě i v neziskových organizacích, je shodné. Neexistuje tedy hierarchie mezi neziskovým sektorem a vědou v tom smyslu, že by vědci byli ve službách neziskových organizací či neziskové organizace ve službách vědy. Existuje čitelnost člověka, jeho názorová jasnost a jednota.

4.

V následujícím textu chci ukázat, jak je v ČR oproti této situaci propojení neziskových organizací a vědců odlišné. Základní odlišnost spatřuji v celkové nečitelnosti a názorové nejednoznačnosti vědců, neziskových organizací i aktivistů. Toto tvrzení doložím v následujících odstavcích na konkrétním příkladě. Organizace Člověk v tísni před časem změnila název svého Terénního programu v sociálně vyloučených lokalitách na Programy sociální integrace. Tento přepis můžeme vnímat jako hru se slovy, nepodstatnou maličkost. Možná ano, ale pokud vezmeme slova sociální vyloučení a sociální integrace vážně a začleníme je do "světa vědy", pak obě patří do jiných koncepcí sociální politiky, k odlišným přístupům v sociální práci se skupinou. Zatímco v prvním případě je cílem sociální koheze sociálních skupin v daném prostoru, což předpokládá vyjednání určitých sdílených pravidel, v druhém případě je cílem integrace jedné sociální skupiny do druhé, což je vždy spojeno s přeměnou té menší, ne-mocné sociální skupiny ku prospěchu mocné většiny (srov. například [Keller 1995](#): 157; [Young 1999](#): 3-6; [Sirovátka 2004](#): 28; [Goodin 2000](#): 20). Uvnitř koncepce sociálního vyloučení je lhostejné, kdo je kdo, jaké kolektivity prostor obývají. Jádrem problému je nastolení sociální koheze. Uvnitř koncepce sociální integrace je naopak důležité pojmenovat, poznat a označit skupinovou identitu "my" a skupinovou identitu "oni". Jádrem problému je, že "oni" se musejí integrovat. Změna v pojmenování programu tedy mění i politiku, cíle a práci neziskové organizace. O tom, že uvedené přejmenování nebylo tak úplně náhodné, hovoří také Tomáš Pojar, bývalý vedoucí organizace Člověk v tísni, v rozhovoru s Petráčkem ([2005](#)), ve kterém přiznává selhání terénních programů v oblasti romské problematiky.

5.

Výše jsem popsal, jak se ve spojení nezisková organizace a vědecký svět proměnila jedna strana (nezisková organizace). Pokud se ale promění jeden článek spojení, potom by mělo dojít i k reflexi na straně vědců. Jestliže vědci zachovávají své názory, nemění místo ani úhel svého pohledu, potom ve změněné organizaci dál pracovat dost dobře nemohou. A jestli pracují, pak by se měli se změnou přístupu neziskové organizace nějak vyrovnat. V tomto svém uvažování předpokládám jednotu člověka a jeho názorů, nikoli rozpad jeho osobnosti na identitu vědce, která kráčí jiným směrem než identita neziskového pracovníka. To je základní premisa mého uvažování. Zde ji jenom zvýrazním, abych ji mohl dále vysvětlit.

6.

Na výše popsaném příkladu není důležité jenom to, že došlo ke změně, ale také to, *k jaké* změně došlo. Přejmenování totiž naznačuje posun od sociální exkluze směrem k integraci. V koncepcích vědeckého světa je tomu naopak - projekt integrace je od 80. let minulého století opouštěn a pozornost se upíná stále více ke konceptu sociální koheze. Proč tedy taková proměna v případě Člověka v tísni? Nabízím jeden možný úhel pohledu. Touto změnou přestaly projekty organizace Člověk v tísni vybočovat (alespoň názvem) z projektů ostatních

nevládních organizací, které poskytují sociální služby. Tyto organizace totiž podléhají registrační povinnosti u Ministerstva práce a sociálních věcí a jsou v menší či větší míře tímto ministerstvem financovány. Základní koncepcí současné ministerské sociální politiky je integrace (a to i tehdy, když se navenek přetře nálepkou "sociální začleňování" jako v případě Agentury pro sociální začleňování v romských komunitách). A zde jsem se konečně dostal k jádru problému. Naše neziskové organizace poskytují sociální služby, jejichž cílem je integrace. Tento cíl je charakteristický pro etnocentrické chápání světa. Troufám si říct, že integraci zdůrazňující vědecký článek by dnes žádný sociolog ani antropolog nenapsal. Žádný takový článek jsem také v posledních číslech odborných časopisů publikovaných v ČR nenašel. Nenašel jsem však ani odborný text, který by tento princip působení neziskových organizací kritizoval.

7.

Zásadním problémem ve vztazích mezi výzkumníky a neziskovými organizacemi tedy není samotné jejich propojení, ale jeho nečitelnost, proměnlivost; a dále také související rozpad identity výzkumníků na nesourodé části. Jako sociální pracovník musím napsat projekt zadavateli a dodržet jeho zadání, a psát v termínech, které on považuje za správné. Jako sociální pracovník mohu sociálně pracovat trochu jinak (obzvláště v terénní sociální práci, kam kontrolní orgány velmi nerady a obtížně pronikají), ale vykazovat věci musím opět v termínech, které stanovil zadavatel. A jako vědec mohu psát, co chci... Pro analýzu této nečitelnosti je nutné rozebrat jednotlivé programy neziskových organizací, jejich činnost a zároveň odborné texty, které jejich zaměstnanci publikují. V žádném případě nelze ale psát o apriorní škodlivosti tohoto spojení tak, jak to dělají Jakoubek a Budilová (2008: 5), ani obviňovat aktéry tohoto spojení z "gypsy business" tak, jak to dělá Kobes (2008: 3). Spojení neziskových organizací a akademiků je legitimním vztahem, který existuje v celé Evropě. Je dobře, že existuje. Jediné, co na tomto vztahu postrádám na straně vědců participujících v sociálních službách, je přihlášení se v oblasti sociální práce a sociální politiky ke stejným paradigmatům jako jsou ta, ke kterým se hlásí v oblasti vědy.

Problematika zadavatelů grantů a vědců

8.

Zadavatelé výzkumných grantů jsou v rámci sociálně vědní oblasti nejen vědecké instituce, ale i další instituce. Jsou to především ministerstva (MPSV, ale i MV a jiná), místní samosprávy, neziskové organizace. Tedy instituce, které mají moc rozhodovat o tom, jakým způsobem bude výzkum využit, uplatněn. Problém je, že se své rozhodovací moci při zadávání výzkumných projektů zříkají. Příkladem může být opět oblast prostituce. MPSV před časem zveřejnilo výzvu k účasti na výzkumu: Zmapování prostituční scény v České republice (MPSV 2008). Zadavatel definuje způsob, jakým bude výzkumná zpráva použita, těmito slovy:

Cílem výzkumu je pak poskytnout validní data pro tvorbu specifických sociálních služeb zaměřených na eliminaci problémů s prostitucí spojených, na minimalizaci negativních dopadů na širší společnost i konkrétní komunity a případné varianty legislativního řešení prostituce. Výstupy z výzkumu budou sloužit též k rozvoji efektivních metod terénní sociální práce, které budou v konkrétních lokalitách rozšíření prostituce (její nabídky) předcházet, a které povedou k minimalizaci negativních jevů s prostitucí souvisejících. (MPSV 2008)

9.

Data budou využita pro nějakou blíže neurčenou politiku, pro jakousi eliminaci jakýchsi rizik,

pro *nikterak vymezenou* eliminaci *blíže neurčených* problémů s tím spojených, také se zefektivní *nijak nespecifikované* metody terénní sociální práce... Sám zastávám názor, že represivní přístup k prostituci je špatný (není důležité zde sáhodlouze vymezovat a zdůvodňovat můj úhel pohledu - důležité je, že nějaký přístup, nějaký názor na základě teoretických i výzkumných textů mám). Pokud ale vyznávám tento přístup k fenoménu prostituce, jak se potom mohu účastnit výzkumu, který může vést k politice represe? Jak potom takový výzkumný projekt a poté výzkumnou zprávu napsat? Zastávám tento přístup, toto místo, publikuji v souladu se svým postojem, a najednou bude mé jméno vláčeno jako podklad pro represii? Pokud badatel takto nejasně vymezený výzkum přijímá, podstupuje souboj s mocnou organizací, s ambicí vnutit této organizaci svůj přístup. Pokud tento souboj prohraje, stává se jako autor nečitelným. Přichází o svůj specifický přístup a bude stát na několika místech najednou. Jeho starší texty budou odkazovat k nerepresivnímu pojetí a nový výzkumný text bude (může být) propojen s přístupem represivním. V tomto smyslu se badatel stane nečitelným, nejednoznačným.

10.

Příkladem nejednoznačnosti toho, jak výzkumník ovlivnil zadavatele, je část textu Tomáše Hirta (2008) v minulém čísle časopisu *Biograf*. Z textu se nelze dozvědět, jaký konkrétní výzkum má autor na mysli, a proto si musím vystačit jen s několika málo indiciemi, které jsou v textu uvedeny. Výzkum byl řešen Centrem aplikované antropologie a terénního výzkumu (CAAT) v Plzni, zadavatelem bylo Ministerstvo vnitra, a Hirt jej v textu označuje jako výzkum "kriminality Romů". Jak výzkumníci ovlivnili zadavatele? "...podařilo se nám dokonce obrátit pozornost zadavatele (MV ČR) směrem ke kriminálnímu jednání, jehož jsou etnicky stigmatizovaní obyvatelé tzv. sociálně vyloučených lokalit typickými (potenciálními) oběťmi, a částečně rozbít úřednickou představu existence jakési specifické kriminality, kterou páchá ‚romská komunita‘ (Hirt 2008: 55)." A také: "zásadně ovlivnit zadání, byť název daného projektu musel z administrativních důvodů zůstat původní, tedy obsahující některou z variant slova ‚Rom‘ (Hirt 2008: 58-59)." Slova a slovní spojení: *obrátit pozornost zadavatele směrem; částečně rozbít úřednickou představu a zásadně ovlivnit zadání byť název musel zůstat původní*, jsou příkladnými nečitelnými výpověďmi o vztahu zadavatel-výzkumník.

11.

Lidé, kteří mě nejvíce ovlivňují, jsou lidé čitelní. Lidé, jejichž názor lze dobře "přečíst", rozeznat. Jsou to lidé s tváří, místem, přístupem. Jejich texty poznám. Byť jejich práce pojednávají o různých oblastech, nahlízejí, rozebírají a interpretují studované otázky ze stejného místa. Hlásím se k těmto autorům, protože sdílím jejich úhel pohledu. A proto jsem se onoho konkurzu na výzkum prostituční scény neúčastnil.

12.

Důvod pro moji neúčast v tomto výběrovém řízení byl ovšem ještě jeden, ale tomu se budu věnovat až v další části, která míří k respondentům, partnerům ve zkoumaném prostoru. Zde se ještě na chvíli zastavím u vztahu zadavatel-vědec. Velmi krásný případ uvádí Hana Synková (Synková 2008: 84-85), když píše o argumentaci Romana Křištofa ve studii Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností. "Předesílám, že samotné téma zadané mikro-studie je výsostně společensky citlivé a samotným zadáním za srázy tartaru politické korektnosti... (Křištof 2006: 156)", a tak dále a tak podobně Křištof tančí nad přijetím zadání, kterému po boji podlehl. Lze se bavit o tom, nakolik přijatelný tento postup je, zda a v čem autor popírá sám sebe či se nějak zaprodává. Ale to bych, dle mého názoru, mířil vedle. Jak se říká v debatách o prostituci, kterou se zabývám: kde je nabídka, je i poptávka. Zda přijmu či nikoli, je moje rozhodnutí. Obojí řešení, přijetí i nepřijetí, je

legitimní. Jestli k tomu potřebuji berličky výmluv, proč jsem přijal, to není tak úplně podstatné. Pokud nicméně zadavatelé chtějí takto postavený výzkum a najdou se vědci, kteří jej udělají, potom je tento postup legitimní.

Justice ethics a care ethics

13.

Výše uvedené příklady nejsou pro mne jen nějakým akademicky zbytečným rozvažováním. Jsou velmi důležitými proudy uvnitř kvalitativního přístupu, jejichž základním odlišením je rozdílný přístup k etice výzkumu. Tyto přístupy a jejich odlišnosti jsou velmi názorně zpracovány v knize *Ethics and feminist research: Theory and practice* ([Mauther, Birch, Lessop, Miller 2005](#)). Ten první přístup je možné označit jako etiku správnosti (*justice ethics*).^[2] Je mimo jiné založen na neměnnosti hierarchií, hodnotového systému, neměnnosti pravidel výzkumu; je pro něj charakteristický autonomní vědec a autonomní respondent, nezávislost obou autonomií a důvěra v instituce. Oproti tomu etika odpovědnosti (*care ethics*) je založena na situačnosti výzkumu, na vztazích respondent-výzkumník a kontextech výzkumu, na odpovědnosti ve vztazích ([Edwards & Mauther 2005](#): 19). První přístup zdůrazňuje statické pojetí etických norem, druhý odkazuje k dynamickému pojetí etiky jako vztahu. Znovu upozorňuji, oba přístupy jsou legitimní, nemíním je zde dopodrobna rozebírat. Slouží mi jen jako rámec pro pochopení a rozlišení různých přístupů k sociálně vědnímu výzkumu. Etiku odpovědnosti jsem si vybral jako nejvýraznější protipól etiky správnosti. Není mým úmyslem zde popisovat klady a zápory etiky odpovědnosti, chci spíš v konfrontaci s ní explicitněji ukázat problematiku přístupu etiky správnosti. Osobně se stavím spíše na stranu umírněnějšího přístupu, který lze nazvat etika opatrnosti (například [Denzin 1997](#)).

14.

Proč je důležité různé přístupy k etice výzkumu rozeznávat, se pokusím vysvětlit na příkladu informovaného souhlasu. V případě etiky správnosti je informovaný souhlas jen prostředkem k dosažení dat. Omezuje se na správný a spravedlivý přístup mezi vědcem a respondentem, ale zachovává hierarchii mezi nimi. Informovaný souhlas je souhlas s rozhovorem. Nic víc. Respondent ví, že poskytuje data. Oproti tomu etika odpovědnosti je založena na vztahu mezi respondentem a výzkumníkem, a proto informovaný souhlas znamená informovanost nejen o výzkumu, ale i o jeho účelu. Ve výše uvedeném příkladu výzkumu prostituční scény jsem potom zadavatelem postaven do role, kdy nevím, k čemu můj výzkum bude použit a vlastně nemohu informovaný souhlas žádat, protože nemám příslušné informace. Oproti tomu v případě popisovaném Synkovou ([2008](#)) se sice Roman Křištof vyvlékl ze své odpovědnosti vůči zadavateli, ale otázkou zůstává, jak si počínal ve vztahu k respondentům. Řekl jim stejně vytáčky? V samotném textu to autor vyřešil tím, že o svém pobytu v terénu prostě nepíše. V použité literatuře najdeme jenom odkaz na Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit realizovaný Katedrou antropologie Fakulty humanitních studií Západočeské univerzity v Plzni, HS 109/09 MPSV ([Křištof 2006](#): 163). A pak už v samotném textu nalezneme jenom malou zmínku v závorce "(ústní podání)" ([Křištof 2006](#): 160). Křištof nepovažuje za nutné čtenáři osvětlit, jakým způsobem zadanou studii řešil. Metodologie výzkumu neexistuje. V tomto ohledu prostě nechává autor čtenáře na holičkách.

15.

S ohledem na to lze z výše uvedeného předpokládat, že mu ústně někdo nějaká data podal, a protože nechci předem jeho práci ztracovat, bude další text ryzí hypotézou. Budu předpokládat, že by se tato studie prováděla (mimo jiné) metodou rozhovorů s respondenty. Nedovedu si pak ale představit, že by výzkumník v rámci vysvětlování smyslu rozhovoru a

žádosti o poskytnutí informovaného souhlasu vysvětloval respondentovi, že sice zkoumá "způsoby obživy romských populací související s trestnou činností", ale že s takto vymezeným výzkumem vlastně vůbec nesouhlasí. Navíc, jak uvádí Synková (2008: 85) i Křištof (2006: 156), zadavatelem studie byla společnost Člověk v tísni, která na svých webových stránkách uvádí, že projekt Polis "poskytuje informace o specifických podmínkách života v sociálním vyloučení, které využijí například policisté při potírání kriminality (lichva, organizovaný zločin, kapesní krádeže a další)".[3] Má být toto tvrzení z webových stránek zadavatele součástí informovaného souhlasu - tedy to, co řeknete, vážený respondente, může být použito proti vám? Dle etiky odpovědnosti samozřejmě ano, dle etiky správnosti nikoli. Etika odpovědnosti vyžaduje partnerství, otevřenost ve vztahu výzkumník-komunikační partner (interní poděkování za zavedení tohoto pojmu do české kotliny: díky, Brno! blíže: [Motlová 2006](#): odst. 26). Já termín "komunikační partner" sám používám a vnímám ho ne jako politicky korektní ekvivalent pojmu "respondent", ale právě jako termín, který vymezuje tento specifický přístup k informantům ve zkoumaném prostoru. Oproti tomu v představě etiky správnosti je všemu nadřazena správnost - vědci i sociální pracovníci přece vědí, co je ve vztahu vědec-respondent dobré.

16.

Klíčovým rozdílem obou přístupů k etice je dle mého názoru odpovědnost. Odpovědnost ve vztahu výzkumník-respondent je jiná než ve vztahu výzkumník-komunikační partner. Jestliže jsem svůj informovaný souhlas omezil na pouhý souhlas se sběrem dat, potom za svůj text nemám žádnou odpovědnost. Neodpovídám za to, co ve zkoumaném prostoru způsobí. Vše se tu děje pro výzkum, pro vědu; spravedlnost je obsažena v textu a ten je správný. Občas je nutné v boji za spravedlnost i přestřelit jako před časem Tomáš Hirt v televizním pořadu Máte slovo. Když po něm moderátorka chtěla doložit jeho tvrzení o makléřích mávajících penězi ve vyloučených lokalitách, zareagoval pouhým: "Ale to... ale to bylo spíš takové (smích) ..." ([Máte slovo: 2008](#)). Je také možné nazývat ostatní kolegy kdybyology ([Jakoubek 2008](#): 91) a vyloučit je v duchu správnosti z diskuze. A je možné a nutné napsat text Když si moralisté nevidí do huby ([Hirt & Jakoubek 2007](#)), v něm osočit profesora Petruska z plagiátorství a nerespektovat etický kodex zaměstnavatele ZČU, protože správnosti a spravedlnosti bylo učiněno zadost pouhým obviněním.[4]

17.

Zcela v duchu etiky správnosti překládá Jakoubek (2006: 322) pojem *rethinking*. *Rethinking* "Romů" je přeložen jako přemýšlení "Romů" a celý článek, ve kterém si vyřizuje spory s "nepřáteli" i nepřáteli, nenechává nikoho na pochybách, že již bylo nějak "přemýšleno" a kým. Oproti tomu v rámci etiky odpovědnosti nabízím překlad tohoto pojmu nikoli ve vidu dokonavém, ale nedokonavém - jako rozvažování či rozmýšlení. Činím tak například na základě knihy *Rethinking prostitution* ([Scrambler 1997](#)), v níž rozvažují nad prostitucí sociolog, antropolog, sociální pracovník, ale i prostitutka, zdravotnice... Je to dialog o problematice prostituce, který je neukončený, nenadřazený, prostě pluralitní a respektující. Nikdo nedrží klíč ke konečnému výkladu.

+ + +

18.

Tento diskuzní příspěvek je svým způsobem zvláštní. Ukazují v něm svoji vyhraněnost proti principům etiky správnosti, a zároveň tyto principy obhajují jako legitimní. Ano, přijde mi laciné autory pranýřovat za něco, co se děje v rámci určovaném institucemi. Ty ve světech vědy, neziskových organizací i sociální politiky určují pravidla hry. V tomto ohledu zřejmě

není vůbec náhodné, že etika správnosti se tak silně etablovala právě v rámci výzkumu menšiny, jejímž znakem je obtížný přístup k moci, zdrojům a informacím ve společnosti. Že je situace ve výzkumu prostituce jiná, příkládám především působení "ženských" neziskových organizací, které působí proti "mužské" sociální politice. Souhlasím s názorem Synkové (2008: 82), že je to především antropologie, která se skrze tento sociálně vědný výzkum tzv. romské problematiky legitimizovala, konstituovala a zviditelnila. Tak si lze vysvětlit příklon právě k etice správnosti, která je pro instituce, které o této legitimizaci, konstituci a zviditelnění rozhodují, mnohem přijatelnější než koncept založený na etice odpovědnosti. Věřím ale, že i ve výzkumu "romských otázek" nastane čas pro reflexi této etiky a pro postupný příklon k etice založené na odpovědnosti. První vlaštkou je dle mého názoru vymezení principů aplikované antropologie tak, jak jej nastínil Tomáš Hirt (2008), byť zatím šlo hlavně o přeložené definice odkazující do prostoru mimo ČR. Snad bude v dohledné době možné odkazovat se v podobně zaměřeném příspěvku také přímo na práci Centra pro aplikovanou antropologii a terénní výzkum.

[\[nahoru\]](#)

Poznámky

[1] Pojmem nevládní organizace označuji v tomto textu organizace, které jsou registrovanými poskytovateli sociálních služeb vymezených zákonem č. 108/2006 Sb, případně nejsou prozatím registrovány, ale tyto služby poskytují. Toto označení vychází z uvedených příkladů. Nechci tvrdit, že spojení takto vymezených neziskových organizací a vědy je horší/lepší, pouze je více sleduji.

[2] Anglický termín "justice" lze v prvním plánu přeložit jako spravedlnost. Ale dle mého soudu je to nepřesné, zužující vymezení takto pojaté etiky. Mnohem lépe se mi zdá tento etický princip přeložit jiným, méně frekventovaným pojmem - správnost. Nejde jen o spravedlnost pravidel, ale vždy jde o správnost pravidel, která jsou určena.

[3] Viz <http://www.clovekvtsni.cz/index2.php?id=244> [Naposledy navštíveno 18.2. 2008]

[4] Připojuji krátké shrnutí jedné události, neboť si nejsem jist srozumitelností uvedeného příkladu. Tento příklad je mým soukromým angažováním se v událostech nazývaných Kauza Budil, byť nejde o samotného Budila. Jakoubek a Hirt zveřejnili v reakci na medializaci Budilova případu článek v *Lidových novinách*, v němž obvinili z plagiátorství profesora Petruska. Reagoval jsem na toto obvinění otevřeným dopisem autorům, ve kterém jsem je vyzval k odpovědnosti za tento text. Vybídl jsem je, aby postupovali v souladu s etickým kodexem ZČU, své vlastní školy, a svá obvinění neadresovali v první řadě tisku, ale akademickým institucím. Ty jediné mohou rozhodnout, zda je obvinění správné či nikoli. Na mou výzvu reagoval dopisem pouze Hirt. Píše mimo jiné: "Zveřejnění kopií příslušných textů na webové stránce, jejíž adresa byla uvedena přímo v předmětném článku, chápu jako dostatečný projev naší ,odpovědnosti a důslednosti?." Reagoval jsem druhým dopisem, ale neobdržel jsem již žádnou další odpověď. Po několika měsících jsem tedy poslal dopis rektorovi ZČU, ve kterém jsem žádal přešetření této kauzy a nastavení jasných pravidel kolegiálního jednání v akademickém světě. Rektor mimo jiné odpověděl: "Nemám v úmyslu kromě organizace semináře (ve spolupráci i s jinými VŠ) se k této věci vracet. Situace byla v té době tak rozjitřená, že docházelo i k osobním útokům a porušování etických pravidel na všech stranách." Touto odpovědí pana rektora událost skončila. (Citace pocházejí z mé

soukromé korespondence a dovoluji se je zveřejnit, protože tím chci předejít možným obviněním z překrucování faktů.)

[\[nahoru\]](#)

Literatura

DENZIN, N. (1997): *Interpretive ethnography: Ethnographic practices for the 21st century*. London: SAGE

EDWARDS, R. / MAUTHER, M. (2005): Ethics and feminist research: Theory and practice. In: R. Mauther, M. Birch, J. Lessop & T. Miller, eds. (2005): *Ethics in qualitative research*. London: SAGE. Str. 14-31

FARLEY, M. (2005): Prostitution harms women even if indoors. *Violence Against Women*, 11 (7): 950-964

GOODIN, R. (2000): Inkluze a exkluze. In: Kol.: Sociální exkluze a nové třídy. *Sociální studia*, (5): 19-46

HIRT, T. (2008): Výhledy a útrapy aplikované antropologie v ČR. Příspěvek k debatě o výzkumu jedné sporné problematiky. *Biograf*, (46): 49-61

HIRT, T. / JAKOUBEK, M. (2007): Když si moralisté nevidí do huby. *Lidové noviny*, 26.6.2007. Str. 11

JAKOUBEK, M. (2006): Přemyšlení (rethinking) "Romů" aneb "Chudoba Romů" má povahu Janusovy tváře. In: T. Hirt & M. Jakoubek, eds. (2006): *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk

JAKOUBEK, M. / BUDILOVÁ, L. (2008): Mandel poznámek k současnému stavu výzkumu Cikánů/Romů v ČR. *Biograf*, (45): 25 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4506> [Naposledy navštíveno 1. 2. 2009]

KELLER, J. (1995): *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: Slon

KOBES, T. (2008): Několik poznámek k hypertrofii závěrů sociálně-vědného výzkumu romské problematiky do politického diskurzu. *Biograf*, (45): 10 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4507> [Naposledy navštíveno 1. 2. 2009]

KRIŠTOF, R. (2006): Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností. In: T. Hirt & M. Jakoubek, eds.: *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk. Str. 156-164

MAUTHER, M. / BIRCH, M. / LESSOP, J. / MILLER, T., eds. (2005): *Ethics in qualitative research*. London: SAGE

MOTLOVÁ, E. (2006): Zpráva z 9. pracovní konference Biografu. *Biograf*, (39): 28 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=3907> [Naposledy navštíveno: 10. 11. 2008]

MPSV (2008): Výzva ZVZ - 2008. Dostupné na adrese http://www.mpsv.cz/files/clanky/5377/Vyzva_ZVZ-194.pdf [Naposledy navštíveno: 10. 11. 2008]

PETRÁČEK, Z. (2005): Člověk mimo tíseň. *Respekt*, (35). Dostupné na adrese http://www.respekt.cz/clanek.php?fIDCLANKU=1327&fIDROCNIKU=2005&f_search_text=pojar [Naposledy navštíveno: 10. 11. 2008]

RAPHAEL, J. / SHAPIRO, D. L. (2004): Violence in indoor and outdoor prostitution venues. *Violence Against Women*, 10 (2): 126-139

RAPHAEL, J. / SHAPIRO, D. L. (2005): Reply to Weitzer. *Violence Against Women*, 11 (7): 965-970

SCRAMBEL, G. (1997): *Rethinking prostitution: Purchasing sex in the 1990s*. London: Routledge

SIROVÁTKA, T., ed. (2004): *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Masarykova univerzita / Georgetown

SYNKOVÁ, H. (2008): "Romská problematika" - česká antropologie ve službách státu a nevládních organizací. *Biograf* (45): 20 odst. Dostupné na adrese <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=4505> [Naposledy navštíveno 1. 2. 2009]

Televizní pořad: Máte slovo. ČT 2: 17.3. 2008. Dostupné na adrese: <http://www.ceskatelevize.cz/program/10175540660-17.03.2008-03:00-2.html?backaddr=search&searchstring=m%E1te+slovo> [Naposledy navštíveno: 10. 11. 2008]

WEITZER, R. (2005): Flawed theory and method in studies of prostitution. *Violence Against Women*, 11 (7): 934-949

YOUNG, J. (1999): *The exclusive society: Social exclusion, crime and difference in late modernity*. London: SAGE

[\[nahoru\]](#)

Petr Matoušek (1970)

Petr Matoušek působí na katedře sociální práce Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Přerušil doktorandské studium na FSV UK v Praze, aby s rodinou našli kohezi v novém prostoru ve Zbiroze. Věnuje se problematice konstruování hranic ne/normality v různých prostorech, ne/průchodnosti prostorů, prostituci. Ne/kontrolovaně se pohybuje v okrajových kulturách.

E-mail: matousek@fse.ujep.cz